

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 10

*Матеріали ІХ Всеукраїнської
науково-практичної конференції
“Становлення та розвиток української державності:
актуальні проблеми державного та регіонального управління
на сучасному етапі розвитку суспільства”,
м. Київ, МАУП, 14 листопада 2013 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2014

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 1 від 29.01.14)*

Редакційна колегія:

А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук, проф.;
А. А. Ізнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук, проф.;
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.;
Ф. М. Медвідь, канд. філос. наук, проф.
О. В. Куроченко, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соціальних наук, проф.;
В. В. Утвенко, канд. іст. наук, доц.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф;
М. В. Чечетов, д-р наук держ. упр., проф.;
Н. П. Ярош, д-р наук держ. упр.

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

Становлення і розвиток української державності : [зб. наук. пр.] /
МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

С76 Вип. 10: Матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. “Становлення та розвиток української державності: актуальні проблеми державного та регіонального управління на сучасному етапі розвитку суспільства”, м. Київ, 14 листоп. 2013 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2014. — 414 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

ББК 63.3(4УКР)я43+67.9(4УКР)301я43

громадянського суспільства в Україні	232	Ігнатенко А. В. Поняття управління фінансами банку в сучасних економічних дослідженнях: проблеми визначення та аналізу	277
Жабюк І. Я. Шляхи вдосконалення механізму управління та регулювання системи економічного захисту операцій торговельного підприємства в Україні	237	Карпова К. В. Стратегічне планування у сфері економічної безпеки вищого навчального закладу приватної форми власності	283
Левченко М. О., Левченко В. М. Рекомендації щодо управління та вдосконалення нормативно- правової бази забезпечення єдиної системи підготовки молоді в Україні до військової служби на контрактній основі	242	Колесник В. М. Напрями формування природно- ресурсного потенціалу країни	288
Левченко М. О. Стан та перспективи розвитку сфери туризму в Україні: управлінський аспект	247	Колодізева С. О. Науково-методичні підходи до визначення поняття організаційного забезпечення управління банківськими послугами	291
Доносо Варгас Дієго Хосе, Доносо Варгас Сантьяго Феліпе, Доносо Варгас Хавієр Національна безпека в умовах модернізації політичної системи України	255	Коноплястий Є. В. Тенденції формування стратегії управління екологічною системою (на прикладі м. Києва)	297
Бабіч Г. В. Підходи до впровадження світового досвіду боротьби з контрабандою в Україні на державному і місцевому рівнях	260	Курчина Т. О. Маніпулятивні технології на виборах в Україні в умовах модернізації політичної системи	303
Бодров А. В. Роль неурядових організацій в процесі становлення громадянського суспільства	262	Лісовська Ю. П. Адміністративно-правові засади управління інформаційною сферою	307
Гула С. Є., Гула О. А. Повноваження Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у сфері державних закупівель	266	Малгожата М. Г., Гурина Т. І., Кокоріна А. І. Вчення Руссо про державу в умовах модернізації політичної системи України	310
Журавльов А. В. Державна охорона органів державної влади та посадових осіб як напрям правоохоронної діяльності	269	Медвідь А. М., Мельниченко Я. Б., Пришва О. М. Філософсько-правові ідеї часів Київської Русі і сучасна українська державна	316
Исмаилова Хураман Эльдар кызы Государственная политика в сфере формирования и развития толерантного общества	273	Медвідь А. М., Столітній М. М., Беселія А. Б. Співвідношення права і закону в сучасному державному будівництві	325
		Мишляєв Т. Ю. Вплив соціополітичних поділів на політичний розвиток суспільства	329

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ І СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 316–324

Історичні витоки української суспільно-політичної думки тісно пов'язані з процесами утворення, становлення та розвитку Київської Русі, яка упродовж IX–XIII ст. уособлювала один із найяскравіших політичних феноменів тогочасного європейського світу, започаткувала державницько-політичні традиції українського народу. “Русь”, як називали цю могутню східнослов'янську державу сучасники, ще не була державою в класичному розумінні цього поняття. У зв'язку з цим зазначимо, що на ранньому етапі свого розвитку Київська Русь ще не виробила моделі централізованого управління, не мала розгалуженої бюрократичної системи, ефективно діючих інститутів політичної влади. Як свідчить історичний досвід, регулювання політико-правових відносин між представниками князівської влади та демократичними верствами населення здійснювалося переважно у формі збирання данини (податків). Недосконалість цих правових відносин нерідко породжувала політичні конфлікти у давньоруському суспільстві, які розв'язувалися переважно

силовими методами. Літописні праці цього періоду свідчать, наприклад, що київський князь Ігор — засновник варязької династії Рюриковичів, намагаючись утвердити свою владу над підлеглими племенами, збирав непомірну данину з населення. Це врешті призвело до повстання у древлянській землі і вбивства князя з дружиною. З удосконаленням інститутів політичної влади у давньоруській державі, механізмів правових відносин поступово розвивалася і політична думка. Як стверджують фахівці, — князювання Володимира Великого (978–1015 рр.), Ярослава Мудрого (1019–1054 рр.), Володимира Мономаха (1113–1125 рр.) “окреслено значною роботою суспільної думки, яка знайшла своє втілення у різноманітних письмових джерелах” [2, 26].

Як вважають сучасні дослідники, політична думка Київської Русі — це первісні політичні уявлення, ідеї та вчення представників стародавньої східнослов'янської держави — пращурів українців [4, 40].

До оригінальних історико-політичних творів давньоруського періоду слід віднести насамперед: “Пові-

сті минулих літ” літописця Нестора, “Слово о полку Ігоревім” невідомого автора, “Слово про закон і благодать” Іларіона; “Поучення Володимира Мономаха”; “Слово Данила Заточника”. У них висвітлено важливі політико-правові проблеми Київської Русі: походження держави; умови виникнення правлячої династії; єдність і суверенність політичної влади; організація оптимальної форми правління; законність реалізації вищих владних повноважень; взаємовідносини великого князя та його васалів, світської та церковної влади.

“Слово про закон і благодать” — це практично перший політичний трактат Давньоруської держави богословською мовою [3, 39]. У ньому послідовно викладено концептуально оформлені політико-правові ідеї, які відбивали суспільно-політичну свідомість правлячого стану того-часного давньоруського суспільства. На думку Н. Полонської-Василенко, “Слово про закон і благодать” — це визначний документ гуманізму [8, 148].

Стосовно автора літературно-політичного памфлета — Іларіона літопис повідомляє лише, що був він священником (пресвітером) при церкві святих апостолів у селі Берестові, де розташовувалася улюблена заміська резиденція великого князя Ярослава. Зазначено його моральні якості та високий інтелектуальний рівень: “муж благ: і княжен, і постнік” [3, 39]. Іларіон був сподвижником християнської віри, прибічником аскетизму, релігійної усамітненості. В горі, поблизу Берестова, він викопав невелику печеру і тривалий час аскетично жив у ній, присвячуючи знач-

ну частину вільного часу молитвам [7, 108]. Саме зважаючи на особисті якості Іларіона, його освіченість, високу морально-релігійну вимогливість до себе й до інших великий князь Ярослав у 1051 р. самостійно, без участі візантійського патріархату, якому була підпорядкована давньоруська митрополія, висунув Іларіона на сан митрополита. Це було безпрецедентною подією в історії Київської Русі, оскільки вперше русина, який очолив руську церковну ієрархію, на найвищий духовний чин висвятив собор місцевих єпископів у храмі Святої Софії.

Дослідники вважають, що “Слово про закон і благодать”, яке дійшло до нас у багатьох списках та редакціях, було написане між 1037 та 1050 роками, тобто в період, коли Іларіон ще не став Київським митрополитом. Ймовірно, що саме факт авторства зазначеного правничо-політичного твору в певний спосіб уплинув на остаточне рішення Ярослава поставити саме Іларіона на чолі давньоруської митрополії [5, 281–286].

Слід наголосити, що проблематика “Слова”, запропонована Іларіоном, відтворює злободенні політичні ідеї давньоруського суспільства, назва твору вказує на те, що Іларіон мав намір висвітлити три великі проблеми: з’ясувати співвідношення між законом та істиною, позитивно оцінити діяльність Володимира та організоване ним хрещення Русі, а також здійснити похвалу Богу з метою забезпечення стабільного розвитку країни.

У першій частині “Слова” автор з філософсько-політичних позицій намагається розкрити сутнісне зна-

чення термінів “закон” та “істина”, сприймає її як певний абсолютний ідеал досконалості, що має універсальне значення для всіх часів і народів. Закон, визначаючи зовнішні вчинки людей на стадії, коли люди ще не досягли досконалості, готує людство до опанування істиною та благодаттю. На думку Іларіона, благодать є синонімом істини, а закон, виступаючи лише як тінь, що подібна до істини, є предтечею та слугою істини. На відміну від закону, благодать слугує майбутньому вічному життю. Якщо закон Іларіон образно порівнює зі світлом місяця, то істину — з променями сонця.

Він відзначає, що істина з'явилася не відразу, а поступово, людство відкривало її через благодать, яку отримувало під час хрещення. Отже, в процесі історичного розвитку людської цивілізації спочатку виникає “закон”, а вже потім — “благодать”. На зміну ж подібності істини поступово прийшла сама істина. Згідно з думкою Іларіона істина тотожна благодаті, оскільки має універсальний характер і світить усім, як сонце.

Важливо наголосити, що закон та істина у трактуванні Іларіона не тільки не суперечать, а й взаємодоповнюють одне одного. Істина в його інтерпретації сприймається людством завдяки закону, а не всупереч йому. Посилаючись на новозавітні традиції, Іларіон акцентує на тому, що свобода волі та вибору дій залежить від морального стану особистості. Використовуючи біблійські сюжети, Іларіон показує, що людська благодать полягає в духовній свободі і з нею поєднана. Закон тільки готує до благодаті й істини, він дає людям тимча-

сове виправдання їхнього життя на землі. До спасіння приводить людей лише християнська віра. “Християнська благодать, як хвиля, — підкреслює автор, — вона нездоланно розливається по всій планеті. Врешті-решт досягла вона і народу руського. І це нове вчення несе з собою новий дух” [7, 109]. Руський народ, за словами митрополита, із п'ятми язичництва вийшов на дорогу, яка веде його в благодатне царство Христове. Шлях до нього освітлює велична євангельська істина.

Важливе місце у “Слові” посідає також аналіз Іларіоном політичних проблем, пов'язаних із з'ясуванням історичних витоків сутності та засобів реалізації влади. Джерелом походження владних повноважень у державі Іларіон визначає, наприклад, божественну волю, а його носієм — князя, якого оголошує спадкоємцем небесного царства. Владні повноваження він отримує виключно за принципом спадкової наступності. Рівень політичної влади в країні Іларіон пов'язує з наявністю освіченості та поширенням у ній книжних знань. Висвітлюючи форми політичного правління, особливості методів та способів здійснення влади, Іларіон чітко визначив свою позицію в розумінні єдинодержавності як єдиної суверенної влади в межах усієї підвладної князю землі. Проте, на його думку, єдинодержавна влада має бути міцною завдяки “мужності та смислу” й опиратися на закон.

Великий князь зобов'язаний бути щедрим до своїх підданих, постійно піклуватися про бідних та немічних громадян.

Автор “Слова” підкреслює також, що управління країною вимагає від верховного управителя самовідданої діяльності, спрямованої на досягнення вищої мети держави — забезпечення інтересів усіх підданих. Важливим напрямом діяльності князя, як вважає Іларіон, є виявлення милосердя, полегшення ним для населення податкового тиску і звільнення від важких форм фізичної експлуатації. Правосуддя має здійснюватися в державі лише за законом, проте милостиво: “мало казни, много милуй”. Крім засобів прямого юридичного впливу, Іларіон радить використовувати також і моральні форми впливу на людину, віддаючи перевагу помилуванню перед суворим покаранням, яке суперечить самій природі людини.

У “Слові ...” митрополит Іларіон, зокрема, прославляє великого князя Володимира, який запровадив на Русі християнство, зупиняється на його особистих морально-духовних рисах. Дуже прихильно відгукується митрополит і про князя Ярослава, який, продовжуючи державницьку лінію Володимира, намагався запобігти внутрішнім чварам й утверджував у давньоруському суспільстві мир і політичну стабільність. “Якщо будете жити в любові, — підкреслював великий князь, — Бог буде при вас і дасть вам перемогу над ворогами; а як будете жити ненависно, в суперечках, то й самі загинете і стратите землю ваших батьків та дідів, яку вони здобули великим трудом” [7, 110].

Розповідаючи про діяльність Ярослава як наступника Володимира, Іларіон схвалює його значні досягнення в культурному будівництві, поширення книжної освіченості, в

результаті якої, на думку митрополита, повсякденне побутове мислення досягло рівня високих духовних абстракцій. Ярослава з повним правом називають фундатором книжності й ученості на Русі. За свідченням літописця Нестора, він зачитувався книгами “і вдень, і вночі”. За часів князювання Ярослава зміцніла давньоруська держава, інститути політичної влади, владні відносини дедалі більше набували легітимного, унормованого характеру. Слід також звернути увагу на те, що князя прозвали в народі Мудрим за створення книги “Руська правда”, в якій були зведені воедино панівні тих часів звичаї і закони. З правничо-політичної точки зору, цей документ мав непересічне значення, оскільки утверджував Київську Русь як цивілізоване суспільство, державу європейського типу. Варто також зазначити, що Ярослав з метою запобігання міжусобній боротьбі запропонував принцип старшинства в розподілі влади між синами. Відповідно до їхнього віку вони отримували міста більшого чи меншого політичного значення.

У своєму політичному творі Іларіон виступає як прибічник одновладдя, великокнязівського централізму, монархічної ідеї, в якій він убачав основну запоруку єдності й сили держави, її територіально-політичної цілісності. Вказуючи на значення християнства для консолідації країни, Іларіон наголошував, що церква повинна служити державі, володарю, а не навпаки.

Істотним внеском у становлення та розвиток суспільно-політичної думки Київської Русі є відоме “Повчання” Володимира Мономаха ді-

тям. У цьому творі, написаному на початку XII ст., життєпис князя поєднується з викладенням розуміння сенсу важливих політичних подій Київської держави другої половини XI – початку XII ст. “Повчання” Володимира Мономаха — це заклик піклуватися про свою землю, оберігати її від зовнішніх ворогів, зберігати єдність Давньоруської держави. Слід сказати, що автором “Повчання” є видатна постать Давньоруської держави. Це сильний, мудрий, енергійний державний правитель, сміливий воїн, гуманний, освічений князь. У цьому творі, який є переконливим свідченням розвитку суспільно-політичної думки Київської Русі, узагальнено основні політичні проблеми давньоруської держави. До них слід віднести: поєднання політики із суспільною мораллю; відповідальність правителя; справедливість і законність; компетентність і опора на знання в політичній діяльності; ідея припинення міжусобної боротьби і необхідності об’єднання руських земель. Зазначимо, що “Повчання” адресоване дітям князя, майбутнім властителям Київської держави. Зокрема, звертаючись до своїх синів, князь промовляє: “Більше над усе майте страх Божий. Не лінуйтеся, не покладайтесь на бояр і воєвод, а самі доглядайте за всім. Шануйте старого чоловіка як батька, а молодого як брата. Будьте справедливими суддями, присяг не ламайте. Не забувайте того, що знаєте, а чого не знаєте, того навчайтесь” [6, 280–290]. Слід підкреслити, що “Повчання” князя Володимира Мономаха — це прообраз ідеального князя, поєднання політики й моралі.

Князь радив своїм синам: “Не наслідуй лиходіїв, не завидуй тим, що творять беззаконня, бо лиходії винищені будуть, а ті, що надіються на господа, заволодіють землею. Бо іще трохи — і не стане нечестивого, шукатиме він місця свого” [4, 143]. У повсякденному житті кожна людина, вважав Володимир Мономах, має навчитись “язик здержувати, усмиряти, тіло упокорювати, гнів подавляти, помисел чистий мати, спонукаючи себе на добрі діла господа ради” [4, 145]. Як бачимо, Володимир прагнув прищепити своїм дітям християнську мораль, виховати їх доброзичливими, стриманими, терпеливими, працьовитими людьми.

Князь, на думку Володимира Мономаха, має бути взірцем досконалості і з великою мірою відповідальності виконувати покладені на нього функції. Зокрема, він вказує на необхідність забезпечити справедливість у діяльності судової гілки влади. “Ні правого, ні винуватого, — застерігає він своїх синів, — не вбивайте і не веліть убивати його. Якщо навіть заслуговуватиме смерті, і то не погубляйте жодного християнина” [4, 142].

Володимир Мономах радить дітям мати чисті, непорочні душі, чесно, без лінощів виконувати владні повноваження, не лінуватися під час виконання державних справ, не бути зухвалими та неправдивими у своїх словах та вчинках. Отже, “Повчання” Володимира Мономаха — це своєрідний духовно-політичний заповіт великого київського князя своїм дітям, майбутнім володарям Русі, в якому на основі величезного життєвого та політичного досвіду висловлено мудрі поради щодо приватного життя

і керування Давньоруською державою. Щоб не підірвати сили і могутності Київської Русі, не занепасти своїх душ, князі повинні здійснювати миролюбну внутрішню й зовнішню політику, припинити міжкнязівські чвари й усобиці, ставити загальнодержавні інтереси вище від родинних та особистих, жити, керуючись божими заповідями і християнською мораллю.

Оригінальним історико-політичним памфлетом, написаним невідомим автором у формі звертання до князя, є “Слово Данила Заточника”. Зміст “Слова Данила Заточника” пронизує глибокий філософський та суспільно-політичний рефрен. Данило сміливо проголошує пріоритет розуму над фізичною силою, знання над хоробрістю, мудрості над військовою вдачею. Він звеличує духовний потенціал розумної, всебічно освіченої людини, здатної самостійно мислити й критично оцінювати суспільне життя. Цілком зрозуміло, що автор, завдяки потужному інтелекту, наявності власної позиції у ставленні до актуальних тогочасних проблем давньоруського суспільства не дуже комфортно почувається в оточенні людей, які надавали перевагу багатству та славі, авторитету і владі. Зміст “Слова” переконує нас у тому, що Данило вболівав за долю народу, щиро прагнув бути корисним йому завдяки розумовим здібностям та морально-етичним якостям. Заслужують на увагу, зокрема, міркування автора про ставлення до нерозумних людей. “Не забороняй, — вказує він, — глупому глупство чинити, то й не уподібнишся йому”. На думку Данила Заточника, саме мудрість і роз-

важливість є основними чинниками розквіту суспільства. Він зауважує, зокрема, що “ліпше слухати суперечку розумних, ніж настанови безглуздох”. Данило вважає, що князь має оточувати себе розумними, мудрими радниками: “З добрим дорадником думаючи, — відзначає він, — князь високого столу здобуде, а з лихим дорадником думаючи, то й меншого позбудеться” [4, 188]. Слушно наголосити, що за своїм історичним значенням, ціннісними ідеями, які пронизують текст літературного твору, “Слово” є вагомим внеском у формування суспільно-політичної думки Київської Русі.

З нею тісно пов’язані також еволюційні зміни у політико-правових відносинах давньоруського суспільства. Важливою ознакою цього процесу стала генеза феодального права Київської Русі. Її законодавство, що виникло на основі звичаєвого права східних слов’ян, послідовно відстоювало й захищало інтереси князів, бояр та інших категорій заможного населення. Першим юридичним кодексом, який регулював правові відносини в Київській Русі на етапі її становлення, став “Устав і закон руський”. На думку академіка П. Толочка, він захищав власність багатих від спроб привласнити її бідними. В основу його було покладено принцип поділу людей на вільних і залежних (челядинів) [10, 205]. З метою впровадження системи отримання податків з населення, особливо після трагічних наслідків древлянського повстання 945 р., було запроваджено фіксовані норми феодального права, які дістали назву “Уроки і устави”. Про їх характер і розміри свідчить лі-

тописне повідомлення 1014 р., згідно з яким Новгород щорічно виплачував Києву 2000 гривень. Крім централізованої частини, значну частину данини князівська адміністрація збирала на міські потреби. Зазначимо, що у X–XI ст. сформувалася достатньо розвинена система податків, які стягував з населення розгалужений апарат князівських чиновників.

Для захисту землевласників від соціальних виступів давньоруського населення за князювання Володимира Святославича було запроваджено новий юридичний закон під назвою “Устав земляний”. Спочатку він передбачав смертну кару для розбійників, яку пізніше замінили конфіскацією майна розбійників на користь держави. Безпосередньо відповідальність за опір установленню феодальних порядків несла й община — верб [8, 205].

Подальша еволюція князівського законодавства пов’язана з укладанням юридичного збірника, який увійшов в історію правничої думки під назвою “Правда Ярослава” або “Найдавніша Правда”, яку було видано в Новгороді у 1016 р. Новий закон регламентував взаємовідносини різних станів міського населення [1, 521–550].

Як свідчать історичні дослідження, приблизно в 1024–1026 рр. Ярослав Мудрий, намагаючись зміцнити свою владу в Києві, видав юридичний закон під назвою “Покон вірний”, який регламентував розміри данини, що її збирали з населення на користь княжих дружинників, які приїжджали в общину правити судочинство й збирати карні штрафи — віри. “Покон вірний” спрямував у законодавче

поле діяльність особливих посадових осіб — вірників, які призначалися князем для збирання на місцях податків у князівську скарбницю і виконання окремих судових функцій. Вірник мав перебувати в тій чи іншій місцевості не більше тижня, але його утримування передбачалося за рахунок мешканців. Закон установлював межі грошових відрахувань і харчового задоволення чиновників та їхніх помічників (отроків), тим самим обмежуючи їхнє свавілля [10, 205].

В основу юридичної кодифікації, на думку фахівців, було покладено давньоруське звичаєве право. “Правду Ярослава” умовно можна поділити на чотири частини: 1) правові норми про вбивство (ст. 1); 2) правові норми про тілесні ушкодження (ст. 2–7); 3) правові норми про образи (ст. 8–10); 4) правові норми про порушення прав власності (ст. 11–18).

“Правда Ярослава” свідчить про досить розвинену систему цивільно-правових норм у давньоруському суспільстві. Тут відтворено встановлення права власності не тільки на землю та угіддя, а й на рухоме майно. Варто наголосити також, що право власності було відмінним від права володіння. Зокрема, законом передбачався порядок відібрання власником виявленого ним свого майна, що перебувало у володінні іншої особи. Як видно з тексту юридичного документа, законодавець обґрунтував неправомірність такого володіння і вимагав не тільки повернення майна власникові, а й сплати певної компенсації за користування ним. Закон охороняв приватну власність і встановлював великі розміри штрафів за заподіяну ним навмисну шкоду. До-

силь жорстоко каралося як навмисне, так і необережне вбивство. При вбивстві людини застосовувався звичай кривавої помсти, а також накладалися штрафи на винуватця злочину. “Якщо не буде кому (не бажатиме хто), — зазначається у “Правді руській”, — мститись, то слід призначити за вбитого 40 гривень” [4, 85].

Подальший розвиток давньоруського законодавства пов'язаний із затвердженням 1072 р. у Вишгороді силами Ярослава Мудрого Ізяславом, Святославом, Всеволодом, боярами та вищим духовенством Київської Русі нового юридичного кодексу, який названо “Правда Ярославичів”. Як і всі попередні, він відстоював насамперед права панівного класу [9, 222–232].

Особливу увагу в “Правді Ярославичів” було приділено забезпеченню захисту та недоторканності життя і власності вищих представників княжої влади. Еволюція правових відносин на Русі значною мірою визначалась посиленням персональної відповідальності порушників феодальних законів, зростанням розмірів штрафів за порушення прав феодальної власності. Водночас “Правда Ярославичів” обмежувала до певної міри свавілля феодальних землевласників над залежним населенням. Їм заборонялося без князівського суду мордувати смердів, знущатися з них. За порушення цієї норми винний платив чотири гривні. Високі штрафи (40 гривень) встановлювалися за вбивство смерда, який працював на землі, що перебувала у верховній власності держави. Проте за вбивство вотчинного смерда стягувався штраф у розмірі лише

5 гривень. Про високий рівень правової думки у “Правді Ярославичів” свідчить те, що, з одного боку, було скасовано кровну помсту та замінено її на гривневі стягнення, а з другого — штраф був спрямований не постраждалим, а до державної скарбниці.

“Правда Ярослава”, “Правда Ярославичів”, “Покон вірний” складають за змістом “Коротку Правду”, яка містить важливий правовий досвід уніфікації та систематизації юридичних норм давньоруської держави. Ця редакція збереглася лише у двох списках Новгородського літопису [1].

Варто зазначити, що в “Розширеній Правді” загалом, як і в “Уставі Володимира Мономаха” зокрема, були закладені норми не лише цивільно-процесуального і кримінального, а й сімейно-шлюбного, спадкоємного та інших галузей права. Їх політико-правове значення полягало в тому, що вони забезпечували юридичне узгодження діяльності різних соціальних верств населення Київської Русі. Проте в умовах формування та розвитку феодальної системи суспільства давньоруське законодавство мало виразно окреслений станово-класовий характер.

Отже, філософсько-правові ідеї системного врегулювання тодішнього правового поля, які знаходимо в численних пам'ятках Київської Русі, можуть послужити зразком для сучасної правової системи України.

Література

1. *Антологія української юридичної думки*. В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. // Історія держави і права України: Руська Правда Т. 2 / Упоряд.: І. Б. Усенко,

- Т. І. Бондарук, І. В. Музика, І. К. Омельченко; відп. ред. І. Б. Усенко. — К.: Вид. дім “Юрид. книга”, 2002. — 592 с.
2. *Будовниц И. У.* Общественно-политическая мысль Древней Руси (XI–XIV вв.). — М: Изд-во Акад. наук СССР, 1960. — 488 с.
 3. *Древняя Русь: проблемы права и правовой идеологии: Сб. науч. трудов / Всесоюз. юрид. ин-т; отв. ред. Г. В. Швеков.* — М.: ВЮЗИ, 1984. — 116 с.
 4. *Карасевич А. О., Лисенко Л. Г.* Київська Русь: історія політичної думки та її джерела: Навч. посіб. — К.: Наук. світ, 2002. — 215 с.
 5. *Медвідь А. М.* “Слово про закон і благодать” митрополита Іларіона як перша політична програма Київської Русі // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія “Політологія, соціологія, філософія”. Вип. 13. — Ужгород: Вид-во Уж НУ “Говерла”, 2009. — С. 281–286.
 6. *Медвідь А. М.* “Повчання Володимира Мономаха своїм дітям” як політичний заповіт нащадкам // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2009. — Вип. 18. — С. 280–290.
 7. *Мироненко О. М., Горбатенко В. П.* Історія вчень про державу і право: Навч. посіб. / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. — К.: ВЦ “Академія”, 2010. — 456 с.
 8. *Полонська-Василенко Н. Д.* Історія України. — 3-тє. вид. — К.: Либідь, 1995. Т. 1: До середини XVII ст. — 588 с.
 9. *Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. — Х.: Право, 2008. — Т. 1.: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвірка, О. В. Петришина. — 728 с.*
 10. *Толочко П. П.* Київська Русь. — К.: Абрис, 1996. — 360 с.